

A természet jóvoltából hajózható
Sajó folyóról

Miskolc, 2013

Fordította:
Rimóczi Gáborné Hamar Márta

A fordítást az eredetivel egybevetette:
Békés Enikő

A bevezetést és a jegyzeteket írta:
Kecskeméti Gábor

Kiadja a Miskolci Egyetem Irodalomtudományi Doktori Iskolája
Felelős kiadó: Kecskeméti Gábor

BEVEZETÉS

Ladislaus Bartholomaeides (1754–1825) lutheránus lelkész, történetíró a 18–19. század fordulójának méltatlanul feledésbe merült gondolkodója, aki több tudományág történetében is jelentős, olykor kezdeményező műveket alkotott. Készmárkon, Dobsinán, majd 1781-től Wittenbergben tanult, 1783-tól haláláig ochtinaai (martonházai) lelkész, emellett 1798-tól a gömöri egyházmegye jegyzője, 1807-től alesperese, 1822–1824 között esperese volt.¹

¹ Életrajzának és művei bibliográfiájának összeállításához a következő lexikoncímsszavak tanulmányozása ajánlható (válogatott lista, időrendben, az egyes tételekben további szakirodalommal): Alexius HORÁNYI, *Nova Memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum*, Pars 1 (A–C), Pest, Kilian, 1795; *Neuer Nekrolog der Deutschen*, Hrsg. Bernhard Friedrich VOIGT, III, Ilmenau, Voigt, 1827; Josef JUNGSMANN, *Historie literatury české*, 2. vyd., Praha, Řivnáč, 1849; Constant von WURZBACH, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich, enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche 1750 bis 1850 im Kaiserstaate und in seinen Kronländern gelebt haben*, I–LX, Wien, Zamarski, 1856–1891; *Slovník naučný*, red. Frant. Lad. RIEGER, I–XII, Praha, Kober & Markgraf, 1860–1890; František DOUCHA, *Douchův Knihopisný slovník česko-slovenský*, Praha, Kober, 1865; Josef JIREČEK, *Rukověť k dějinám literatury české do konce XVIII. věku*, I–II, Praha, 1875–1876; SZ[ENTKÚTI] KISS Károly, KÁLMÁN Farkas, BIERBRUNNER Gusztáv, *Új magyar Athenás*, Bp., Aigner, 1882–1887; *Ottův slovník naučný*, I–XXVIII, Praha, Otto, 1888–1909; SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, I–XIV, Bp., Hornyánszky, 1891–1914; *Magyarország vármegyéi és városai (Magyarország monográfiája): A magyar korona országai történetének, földrajzi, képzőművészeti, néprajzi, hadügyi és természeti viszonyainak, közművelődési és közgazdasági állapotának enciklopédiája*, szerk. BOROVSZKY Samu, VIII, *Gömör-Kishont vármegye*, Bp., Apollo Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, é. n., 363; *Český slovník bohovědný*, pořadají Jos. TUMPACH, Ant. PODLAHA, I–V (A–Itálie), Praha, Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1912–1938; František FRÝDECKÝ, *Rukověť slovenského písemnictví 1771–1920*, Praha, Havlíček, 1921; *Masarykův slovník naučný*, I–VII, Praha, Československý kompas, 1925–1933; Ľudovít V. RIZNER, *Bibliografia písomníctva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do konca roku 1900*, I–VI, Turčiansky Sv. Martin, Matica Slovenská, 1929–1933; GULYÁS Pál, *Magyar írók élete és munkái: Új sorozat*, I–XVII (Aaron–Lyka Károly), Bp., 1939–1995; ERCÉ [Celestín RADVÁNYI], *Slovenská krv*, Bratislava, Vydavat. lexikálneho diela Slovenská krv, 1942; PATAKY Dénes, *A magyar rézmetszés története a XVI. századtól 1850-ig*, Bp., Közoktatásügyi, 1951; *Magyar életrajzi lexikon*, főszerk. KENYERES Ágnes, I–III, Bp., Akadémiai Kiadó, 1967–1981; Ján MIŠIANIK, *Bibliografia slovenského písomníctva do konca XIX. stor.*, 2. vyd., Martin, Matica Slovenská, 1971; *Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas*, Hrsgg. Mathias BERNATH, Felix von SCHROEDER, I–IV, München, Oldenbourg, 1972–1981; Juraj BOBER, *Malá encyklopédia bádateľov a vynálezcov*, Bratislava, Obzor, 1973; ZOVÁNYI Jenő, *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*, 3. kiad., Bp., 1977;

Tudományos műveit latinul publikálta, egyházi munkáit és néhány népszerű történeti tárgyú művét szlovák nyelven adta ki. Legtöbb munkája annak az országismereti: történeti-régészeti, természetföldrajzi, közgazdasági-statisztikai, néprajzi, művelődéstörténeti irodalomnak a lelkes művelőjeként mutatja, amely Bél Mátyás (1684–1749) kezdeményezésére indult meg a 18. század elején, és öt kötetnyi vármegyei monográfia közzétételét eredményezte (1735–1742). Késmárki tanárának, Benczur Józsefnek (1728–1784) a közjogtörténeti és történeti kritikai munkássága is Bél hatását közvetítette hozzá. Bartholomaeides háromkötetes, Gömör vármegye leírását közreadó, *Notitia* című munkája (1806–1808) már címválasztásával is Bél Mátyás vármegyei monográfiáira utalt.² További helytörténeti munkáiban is szülőföldje, Gömör vármegye múltját tárta fel.³ Tanulmányozta a helytörténet és az egyháztörténet írott forrásait, a családi levéltárak felkutatására és rendszeres átvizsgálására, a bennük fellelhető történeti adatok kiaknázására pedig programszerűen ösztönözte kortársait (*Nuncium*, 1804). Hogy a *historia litteraria* művelésének irányából milyen termékeny hatások érhettek, arra jolsvai lelkész kollégájának és a gömöri egyházmegye esperesi székében közvetlen elődjének, Wallaszky Pál-

Encyklopédia Slovenska, I–VI, Bratislava, Veda, 1977–1982; Juraj ČINČURA, *Encyklopédia Zeme*, Bratislava, Obzor, 1983; *Encyklopédia slovenských spisovateľov*, napísal kolektív autorov pod vedením Karola ROSENBAUMA, I–II, Bratislava, Obzor, 1984; Rainer RUDOLF, Eduard ULREICH, *Karpatendeutsches biographisches Lexikon*, Stuttgart, Arbeitsgemeinschaft der Karpatendeutschen aus der Slowakei, 1988; *Deutsche biographische Enzyklopädie*, Hrsgg. Walther KILLY, Rudolf VIERHAUS, I–X, München, Saur, 1995–1999. Bartholomaeides sajnos nem szerepel sem az ÚMIL, sem a MAMÚL köteteiben, munkásságát nem tárgyalja az 1964–1966 között kiadott akadémiai irodalomtörténet sem. Wittenbergi beiratkozása: TAR Attila, *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1694–1789*, Bp., ELTE Levéltára, 2004 (Magyarországi Diákok Egyetemjárása az Újkorban, 11), 3877. sz.

² Csaknem vele egy időben készült el ugyanilyen címmel Zemplén (1803–1804) és Ugo-csa (1805) vármegye leírása Szirmay Antal (1747–1812) tollából, aki azonban Szatmár vármegye ismertetését (1809–1810) már magyar nyelven dolgozta ki; TARNAI Andor, *A tudományos irodalom = A magyar irodalom története 1772-től 1849-ig*, szerk. PÁNDI Pál, Bp., Akadémiai Kiadó, 1965 (A Magyar Irodalom Története, 3), 202. Árva vármegye *Notitiája* Gyurikovits Györgytől kéziratban maradt (1805, átdolg. 1813); KOSÁRY Domokos, *Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába, II, 1711–1825*, Bp., Művelt Nép Könyvkiadó, 1954, 416.

³ A honismereti és földrajzi irodalom 18. század második fele állapotáról, irányzatairól, művelőiről, a Bartholomaeides művei mellé állítható sok párhuzamos jelenséggel, noha az ő említése nélkül: KOSÁRY Domokos, *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1980, 584–586.

nak (1742–1824) a munkássága figyelmeztethet.⁴ Bartholomaeides történeti koncepciói gyakran igen markánsak, tendenciózus ideológiai implikációkat tükröznek, például amikor Kishont népességét a huszita cseh betelepülőkkel hozza kapcsolatba (*De Bohemis Kis-Hontensibus antiquis et hodiernis*, 1783, 1796). Kifejtésükhöz gyakran nyelvtörténeti-etimológiai eljárásokat választott, nyelvészeti kérdésekkel egyébként is szívesen foglalkozott (pl. a *Gömör* név eredetét magyarázó *Tractatus*-ában, 1804). Mindezeknek a tudományterületeknek efféle problémaérzékenységgel és célokkal való művelését irodalom- és tudománytörténetünk már egy ideje a laicizálódó egyházi értelmiség paradigmájában írja le,⁵ azt a folyamatot mutatva be e terminus keretei között, ahogyan a teológiai végzettségű egyházi emberek a dogmatika, a felekezeti polémia és a hitbuzgalmi műfajok művelése mellett vagy helyett mindinkább olyan világi tudományterületek és mesterségek felé fordítják figyelmüket, amelyeknek a gondozására még nem alakult ki megfelelő számú és összetételű hazai szakértelmiség. A rövidesen saját normáik és kívánalmaik szerint önálló szakmákba elkülönülő értelmiségi tevékenységformákat ebben a specializálódást megelőző szakaszban még hagyományosan humán felkészültségű, ám polihisztor érdeklődésű egyházi értelmiségiek művelik, változó mértékben személyes kedvtelésként vagy mély szakmai elhivatottsággal és professzionalizmussal.

Bartholomaeides a jelen füzetben közreadott, *De Sajone amne* című latin nyelvű műve (1808), csekély terjedelme ellenére, élesen megmutatja gondolkodásának, kezdeményezéseinek természetét és módszereit, jelentőséggel bír a társadalom-, a természet- és a műszaki tudományok történetében is, közgazdasági, vízföldrajzi, geodéziai és kartográfiai szempontból is igen értékes.

A munka kiinduló problémafelvetése alapvetően közgazdasági természetű: a termény- és termékárak magas voltának egyik okát a bennük felszámított szállítási költségekben jelöli meg. A szárazföldi szállítással szemben a vízi közlekedés kiaknázásának jelentőségére figyelmeztet. Javaslatot tesz olyan műszaki megoldásokra, amelyekkel az Alföld és Felső-Magyarország termény- és termékcsereje szempontjából meghatározónak vélt Sajó folyó hajózhatóvá tételét megoldhatónak véli, és ennek során helyenként egy hidrogeológiai mérnök szaktudásához méltó invenciókat fejt ki. A folyó hajózhatóvá tételének ökonomiai haszna abban állna, hogy az így könnyebbé váló árucseré olcsóbbá és könnyebben hozzáférhetővé tenné Felső-Magyarország erdészeti és bányászati kincseit az Alföldön, az Alföld terményeit

⁴ Ebben az irányban végül Bartholomaeides fia fejtett ki emlékezetes munkásságot: Joannes Ladislaus BARTHOLOMAEIDES, *Memoria Ungarorum, qui in alma quondam universitate Vitebergensi a tribus proxime conclusis saeculis studia in ludis patriis coepta confirmarunt*, Pest, 1817.

⁵ *Rendszerek a kezdetektől a romantikáig*, írta, összeáll. TARNAI Andor, CSETRI Lajos, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1981 (A Magyar Kritika Évszázadai, 1), 188–195.

pedig az azokat nélkülöző és emiatt drágaságukat elszenvedő Felső-Magyarországon. Az áruforgalom körében a kohászat számára meghatározó bányászati javak mozgásával is számol: a dédesi és diósgyőri fémkohók számára egyszerűbbé válhatna így a gömöri vasérc feldolgozása, ugyanakkor a gömöri műhelyeket sújtó szénhiány a borsodi fa- és kőszénnel volna enyhíthető.

Mindezek a proposíciók: a közállapotok megjavítására, megreformálására intő, a javasolt módszerek racionalitása mellett érvelő argumentumok a közhasznú plánumoknak abba a csoportjába illesztik Bartholomaeides művét, amely a jozefinizmus évtizedében vette kezdő lendületét, termékenysége azonban mit sem csökkent a századfordulóra sem, és így egyenes átmenetet képez a felvilágosodás- és a reformkori közéleti gondolkodás között. „Az ország parlagon heverő kincsei jobb kiaknázásának, a termények eladásának, exportjának s egyúttal a kereskedelem és közlekedés javításának kérdéseivel” foglalkozó proposíció-irodalomnak⁶ külön vonulatát jelentik azok a munkák, amelyek a felmerülő problémákat a hajózás megújításának, kereskedelmi kiaknázásának a keretében vizsgálják. Ennek a tárgykörnek állandóan visszatérő kérdései az adriai tengerpartnak a terménykivitelben való jelentősége (Almásy Pál, 1790, 1793; Adamich András Lajos, 1825), a hajózható csatornák kialakítása (Szapáry János Péter, 1784), a Tisza hajózható kereskedelmi útvonallá fejlesztése (Szinyei Merse József, 1785), különösen pedig a Dunát a Tiszával összekötő hajózható csatorna megépítése (számos terv szolnoki torkolattal).⁷ A nagy ártereket beborító szabályozatlan folyók, a közlekedést akadályozó vízimalmok és malomcsatornák természetesen egész sereg mérnöki feladatot támasztottak: a földmérés és térképezés, a lecsapolás, a folyószabályozás, az ármentesítés, a hajózási útvonalak kialakítása igényeit. A vízépítés a 18. század második felére jelentős elméleti és gyakorlati szakembergárdával rendelkezett a magyar királyság néhány mérnöki képzőhelyének oktatógárdája és tanítványaiak révén, akik ezekben az évtizedekben már komoly mérnöki feladatokat oldottak meg országszerte.⁸ Három évvel Bartholomaeides munkájának kiadása előtt már a legismertebb, legnagyobb hatású és legtöbbet vitatott e tárgyú tervezet is napvilágot látott, Vedres István (1765–1830) magyar nyelvű műve, *A' Tiszát a' Dunával össze kapcsoló újj hajókázható tsatorna* (1805). A Vedresnek máig tartó ismertséget és megbecsülést hozó, szegedi torkolatot javasoló munka – amelynek a 20. században szövegkiadása és hasonmása is megjelent⁹ – szilárd helyet biztosít a szegedi városi

⁶ KOSÁRY 1980, i. m., 599.

⁷ A tervek, javaslatok felsorolása: KOSÁRY 1954, i. m., 471–476.

⁸ Áttekintés és a jelentősebb vízmérnökök felsorolása: KOSÁRY 1980, i. m., 633–637.

⁹ Kiad. FARKAS László, Bp., 1932 (Magyar Irodalmi Ritkaságok, 14); hasonmásban kiad., utószó BÁTAYI Jenő, Szeged, 1976. Továbbá lásd még VEDRES István, *Nemcsak magunknak születünk: Válogatás írásaiból*, kiad. RULLY János, Szeged, 1965.

mérnöknek azoknak a hazai gyakorlati gondolkodóknak a sorában, akiknek a reformkor gazdaságpolitikai elképzeléseire és Széchenyi Istvánra tett hatását számon tartják. A még a reformkor kezdetén is tevékeny szerző egyébként a közlekedés mellett a vízszabályozás több más vonatkozásával is foglalkozott: a terményértékesítés, a talajjavítás, az öntözéses és elárasztásos növénytermesztés, a növényhonosítás, a futóhomokkal szembeni küzdelem (1825) összefüggéseit egyaránt kifejtette, egy Tisza-balparti csatorna tervében (1830) pedig az árvízi védekezés eszközeit dolgozta ki, továbbá a csatornaépítések anyagi fedezetének kérdéseire is megoldást kínált egy országos beruházási alap formájában (1807). A Szegedhez közeli Vedresházán pedig jelentős méretű, lecsapolással létrehozott mintabirtokot teremtett.¹⁰

Vedres mellé állítva Bartholomaeides természetesen dilettáns amatőrnek, terve pedig a nagy alföldi folyószabályozási kérdések mellett egzotikus érdekességnek tűnik csupán.¹¹ Az összemérésnek ez a formája azonban alighanem méltánytalan. Vedres egyike volt első hazai végzettségű mérnökeinknek: 1786-ban kapott földmérői diplomát a pesti egyetem bölcsészeti karán 1782–1850 között fennállt mérnöki intézetben, az Institutum Geometricumban. Ezzel szemben Bartholomaeides semmiféle mérnöki képzettséggel nem rendelkezett, a wittenbergi tanulmányok a szokásos lutheránus teológiai felkészülést biztosították a számára. Szülőföldje természeti jelenségeinek és társadalmi folyamatainak beható ismerete vezette javaslatának megfogalmazásában, amelyet maga is azzal zárt, hogy a kivitelezés részletes technológiai kidolgozásának feladatát másokra, szakértőkre hagyja. Javaslat nem a technikai megalapozottság és kimunkáltság okán, hanem társadalmi felelősségérzete, az országot foglalkoztató közgazdasági és mérnöki kérdésekre való friss rezonálása, az emberi képességekbe és akaraterőbe vetett optimista hite miatt érdemes az elismerésünkre.

Bartholomaeides – ahogyan az a *studia litteraria* hagyományos iskolai gyakorlatain alaposan kiképzett, humán értelmiségitől nem csupán remélhető, hanem ekkor még el is várható – igényesen, az antik latin irodalomból vett idézetekben és arra tett utalásokban sem szűkölködő latin nyelven fejtette ki gondolatait. Emiatt művének természetesen irodalomtörténeti jelentősége is van: a közgazdasági és mérnöki tudományok iránt érdeklődő, laicizálódó egyházi értelmiség gondolkodási és kifejezési formáinak 19. század eleji állapota tanulmányozható szövegének retorikájában és stilisztikájában. A szöveg érzékletesen mutatja azokat a jegyeket, amelyek a posztromantikus, katarziselvű, autonóm szépirodalmiság *előtti* irodalmi kifejezőmód sajátosságai: a szakirodalmi tárgyú és célú, ám a *studia humanitatis*

¹⁰ Életről és munkásságáról: FARKAS László, *Vedres István mérnök élete és működése*, Szeged, 1937; NAGY Zoltán, *Vedres István művészi munkássága (1765–1830)*, Bp., 1956.

¹¹ Bár az ő Sajó-szabályozási tervét alig megelőzőleg javasolták például a Kulpa (1801) és a Mura (1803) hajózhatóvá tételét; KOSÁRY 1954, i. m., 474.

körében kidolgozott, a klasszikus antikvitás imitációjából kiinduló irodalmi eszközrendszerrel létrehozott hasonló szövegek műnemi-műfaji hovatartozását a *litterae* gyűjtőkategóriájába való illesztésükkel nevezi meg az irodalomtudomány.

Bartholomaeides munkája különösen érdemes a tanulmányozásra a Sajtó menti nagyváros, Miskolc 21. század eleji egyetemén. Szövegének új kiadása reprezentatív igénytel jeleníti meg a Miskolci Egyetem az elmúlt években létrejött multidiszciplináris jellegét, a műszaki, a társadalomtudományi és a bölcsészettudományi műhelyek és doktori iskolák közötti, számunkra már teljességgel természetes interdiszciplináris együttműködést. A jelentős jogtörténeti felkészültségű, kora *közgazdasági* problémáiból kiinduló, a *kohászat*, a mezőgazdaság és az erdőgazdálkodás *logisztikai* gondjaira megoldást kereső szerző egy *földtudós* mérnök szemléletmódjával közelít a folyószabályozás kérdéseihez, mindezt az antik szövegek *irodalmi* elemzése útján elsajátított klasszikus latin nyelven, ókori auktorokat és humanista történettudóst egyaránt idézve, felhasználva szövegében. A *litterae* ilyesfajta szövegeinek tanulmányozására, műszaki, természettudományi, közgazdasági, történeti és irodalomtörténeti jelentőségük megjelenítésére tökéletesen adekvát keret a Miskolci Egyetem megtestesítette kivételes diszciplináris kompetenciaegyüttes.

Bartholomaeides műve nem nagy terjedelmű: összesen 15 lapos füzet. A latin eredetit fakszimilében közöljük a jelen kiadvány bal oldali lapjain, a szembenéző lapokon pedig párhuzamosan a magyar fordítás szövegét, az utóbbit természetesen új szedésben és tördelésben. A magyar fordítást még 1981-ben készítette – néhai mesterem, Tarnai Andor (1925–1994) akadémikus felkérésére – Rimóczi Gáborné Hamar Márta (1938–2006). A lektorált fordítás azóta kiadatlan volt. Megjelentetése végül a Miskolci Egyetemen találtuk meg a megfelelő kereteket és a méltó közeget.¹²

Keckskeméti Gábor

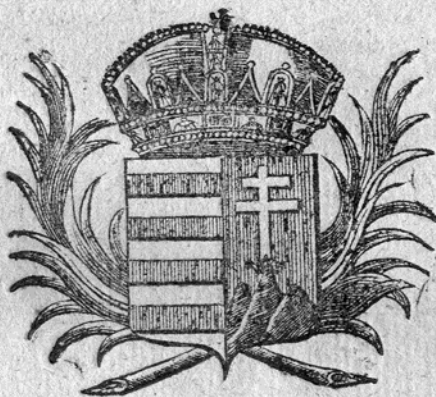
¹² A kötet megjelentetése a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0008 jelű projekt részeként – az Új Magyarország Fejlesztési Terv keretében – az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg. A borítón látható fényképet Farkas Gergely készítette Sajónémetinél 2008 augusztusában (forrása a Wikimedia Commons szabad licenccé kép- és multimédiatár).

DE
SAJONE
AMNE

NATURA NAVIGERO, CLASSIBUS
veterum navigato, magno totius
Patriæ, imprimis Hungariæ Cis et Trans Ti-
biscanæ, ac Comitatum Borsod, Gömör,
Szepes, Liptó, Zolyom et Nograd com-
modo, iterum navigabili reddendo.

Scripsit
Ladislaus Bartolomæides.

Leutschoviae Typis Josephi Caroli Mayer, Regio-privl. Typographi.

A természet jóvoltából hajózható
SAJÓ FOLYÓRÓL,
amelyet a régiek hajóikkal jártak,
és amelyet az egész haza,
különösképpen a Tiszán inneni és túli Magyarország,
úgy mint Borsod, Gömör, Szepes, Liptó, Zólyom és Nógrád vármegyék
tetemes hasznára ismét hajózhatóvá kellene tenni

Írta
Ladislaus Bartholomaeides

Lőcsén, Mayer József Károly¹ királyi privilégiumos nyomdász betűivel

¹ A porosz származású Mayer 1803–1817 között nyomtatott Lőcsén, majd Rozsnyón működött tovább.

Virgil, Georg. I. v. 139. — 146.

Tum laqueis captare feras, et fallere visco
Inventum: et magnos canibus circumdare saltus.
Atque alius latum funda jam verberat amnem
Alta petens, pelagoque alius trahit humida lina,
Tum ferri rigor, atque argutæ lamina serræ;
(Nam primi cuneis scindabant fissile lignum)
Tum variæ venere artes. Labor omnia vincit
Improbis, et duris urgens in rebus egestas.

Idem Æneidos Lib. VIII. v. 60.

— — — Ego sum, pleno quém flumine cernis
Stringentem ripas, et pingvia culta secantem
Cœruleus — —, cœlo gratissimas Amnis.

Vergilius: *Georgica* I, 139–146.

Lépet azóta vetünk, állítunk tört a vadaknak,
majd fogjuk be nagy őserdők vadonát ebeinkkel.
Ez varsát vet a tág folyamokba, besiklik a másik
s nyirkos öreghálóját mély tengerbe meríti;
az rideg ércből hars fűrész alakít leleménnyel
(mert a szilánkos fát azelőtt ékkel hasogatták),
– íme a sok mesterség így született meg. A durva
munka legyőz mindent, ha szorít nyomorunkban a szükség.²

(Lakatos István ford.)

Vergilius: *Aeneis* VIII, 62–64.

– – – Mert én vagyok az, látod, ki e partot
bő sodromba fogom, s a kövér szántót szelem erre,
égszínkéék vizü – –,³ igen, kedvence az égnek.

(Lakatos István ford.)

² A vergiliusi szöveghely ma ismert legrégebbi magyar fordítása: *Régi magyar iskolai Georgica-fordítás*, kiad. BORZSÁK István, KECSKEMÉTI Gábor, Bp., Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1993 (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai, 199), 29–31.

³ A törlés helyén az eredetiben: „Thybris”, vagyis a vergiliusi mondat a Tiberis folyóról szól. A szöveghely magyar fordítása 1717-ből: GYÁRFÁS István, *Virgilius poetának Aeneise*, kiad., bev., jegyz. THIMÁR Attila, Bp., Universitas Könyvkiadó, 1995 (*Historia Litteraria*, 1), 243. A később, az 1808. évi nyomtatvány 7. lapján következő *Aeneis*-idézet: *uo.*, 320.

ILLUSTRISSIMO COMITI
ET DOMINO, DOMINO

LEOPOLDO
ANDRASSI
DE CSIK-SZENT-KIRALY

ET KRASZNAHORKA
LITTERARUM & LITTERATORUM
ARTIUM & ARTIFICUM

MAECENATI,
DOMINO SUO GRATIOSISSIMO
d. d. d.

Auctor,

SAJO

Tekintetes Csíkszentkirályi és Krasznahorkai
ANDRÁSSY LIPÓT⁴
gróf úrnak,
az irodalom és a tudósok,
a művészetek és a művészek
MECÉNÁSÁNAK,
az ő legkedvesebb urának ajánlja

a szerző.

⁴ A család betléri ágából származó Andrássy Lipót (†1824) Andrássy Károly és Nádasdy Rebeka fia volt. Nagy Iván szerint „1792 a gömöri fölkelő nemességnek ezredese. Nőtlen lévén a tudományoknak élt, különösen a bányászatot kedvelé, azért a selmeczi bányai kamara tanácsosa is volt. Becses pénzgyűjteményt hagyott maga után.” NAGY Iván, *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*, I, Pest, 1857, 39. Bővebb méltatása és jellemrajza VAY Sándortól: *Magyarország vármegyéi és városai (Magyarország monografiája): A magyar korona országai történetének, földrajzi, képzőművészeti, néprajzi, hadügyi és természeti viszonyainak, közmívelődési és közgazdasági állapotának enciklopédiája*, szerk. BOROVSKY Samu, VIII, *Gömör-Kishont vármegye*, Bp., Apollo Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, é. n., 607–608.

SAJO Fluvius, **ILLUSTRISIME COMES**, de quo præfens Scriptum agit, ut olim, teste Anonymo BELAE Regis Notario, Inclytam Gentem BORS, ac ea extincta, BUBEKIOS, ita nunc. Illustrissimam Familiam ANDRASSI, imprimis adinet et respicit. Etenim non tantum in terris et Prædiis Ejusdem, primos fontes habet, verum etiam Nomen suum, ad vicos Illustrissimæ Familiæ subiectos (sive illud ab eis mutuaverit, sive eis impertiverit, sive cum iisdem aliunde ita denominatus sit) accipit, denique longiori terrarum tractu per Prædia Inclytæ familiæ labitur. Idem, si denuo, ut olim, navigabilis reddendus foret, plures, LEOPOLDO ANDRASSI similes *Accolas et Heros* habere deberet, viros nimirum tales, qui solis privatis commodis non intenti, Publico prodesse, ac posteris velificari intendunt. *Talem* quidem **ILLUSTRITATEM VESTRAM** esse, Collectio Numismatum, et rariorum imprimis e fossilibus Rerum, in gratiam Litterarum et Scientiarum, magnis impensis instituta: In populatio vici natalis Betlér: reparatio viarum et alia ostendunt. Igitur *quæ tali* præsentem Laborem sacrum esse cupit, Ochtinæ quarto Iduum Septembris. M. DCCC. VIII. **ILLUSTRITATIS VESRRAE.**

Clientis humillimus, ejusdem
Scripti Auctor.

A Sajó folyó, Tekintetes Gróf Úr, amit jelen írás tárgyal, miként egykor a híres Bors nemzetségre, amint azt Béla király jegyzője, Anonymus is tanúsítja,⁵ majd ennek kihalása után Bubekiusra,⁶ úgy most a kiváló Andrássy családra tartozik, és mindenekelőtt őket érinti. Jóllehet nem egészen a család földjein és birtokain ered, de nevét a tekintélyes családhoz tartozó falvak közelében nyeri el (akár úgy, hogy nevét azoktól kölcsönözte, vagy ő adta nekik, vagy velük együtt valahonnan más-honnan kapták ezt az elnevezést), végezetül pedig hosszú vidéken keresztül a család birtokain folyik át. Ha ez ismét, miként egykor, hajózhatóvá válnék, akkor a vidéknek több, Andrássy Lipóthoz hasonló lakosa és hőse lenne, akik nem pusztán a saját, hanem a közösség hasznára is törekcszenek, és az utódok érdekében is fáradoznak. Azt ugyanis, hogy Őméltósága ilyen ember, azt a nagy költségen, az irodalom és a tudományok ápolására létrehozott numizmatikai és elsősorban a földből előkerült dolgokat tartalmazó ritkasággyűjteménye, illetve Betlér lakossága, a helyrehozott utak és egyebek bizonyítják. A szerző tehát azt kívánja, hogy ez a munka általa legyen megáldva.

Ochtina, 1808. szeptember 10-én.

Kiválóságod alázatos szolgája,
ezen írás szerzője.

⁵ Anonymus Borsod vármegye alapítását Bors vezér letelepedéséhez köti – és részben a Sajót is említő – szöveghelyei: *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról: Kortársak és krónikások híradásai*, kiad. GYÖRFFY György, ford. PAIS Dezső, Bp., Gondolat Kiadó, 1986³ (Nemzeti Könyvtár: Történelem), 150–151, 158–159.

⁶ Bubekius a Bebek család legendás őse, aki a Sajó mellett legeltette juhait; történetét lásd: BUDAI Ferenc *Polgári lexicon*a, Pest, Khór és Wein, 1866, I, 194.

DE SAJONE

AMNE NATURA NAVIGERO, CLASSIBUS VETERUM NAVIGATO,
MAGNO PATRIAE COMMODO, ITERUM NAVIGABILI
REDDENDO.

Proverbium illud vetus: *Extra Hungariam non est vita* — — experientia teste, hodiernis temporibus non tantum in dies minus usitatum evadit, verum etiam in contrarium alire videtur. Nam etsi non præstantia, tamen insignis illa *victualium*, Ungariæ propria *copia* et *vilitas*, ad quam veteres proverbio illo respexisse videntur, nimum quantum diminuta est, ac in locum *abundantiæ defectus*, in locum *vilitalis*, *enorme* omnium rerum *pretium* successit. Proinde ut priscis de fertilitate soli, et inde proveniente *vilitate annonæ*, subinde gloriandi, subinde conquerendi, quod multos eorum peremerit abundans rerum copia, adfuerunt causæ: sic Neotericos, a pluribus annis, cum Plauto gementes audias:

Venio ad macellum, rogito pisces, indicant
Caros, agniam carum, carani bubulam
Vitulinam, cetum, porcina, cara omnia.
Atque eo fuerunt cariora: res non erat.

Mutatio hæc pretii victualium ab uno extremo in aliud, atque *vilitalis in insignem caritatem annonæ*, et olim quidem Ungariæ ignota haud fuit: ast adeo *enormis*, molesta et diuturna ut nunc, vix unquam erat, ut proinde si olim adtentionem excitaverit, nunc profecto et *causarum*, ex quibus provenit considerationem, et *mediorum* quibus ei obviam eatur, requisitionem ac diligentem usum requirat.

Et quidem quod *causas* ejus adinet, *Modum transpositionis* Productorum naturalium et Artifactorum, quo, Incolæ Hungariæ, in domestio, quod inter se exercent Commercio, utuntur, non parum ad carissiam conferre, eandemque et augere et alere, qui permutationem rerum in patria obviam consideraverit, lubens largietur.

Exteri, Commercia cum domi tum foris exercentes, ostendunt, duplicem modum transpositionis mercium dari, *qui axe et aurigatione fit* alterum, alterum *qui beneficio navigationis* cum in mari, tum etiam in Annibus et Fluviiis domesticis, seu natura seu arte navigeris, instituitur. Idem experiundo didicerunt,

A természet jóvoltából hajózható
SAJÓ FOLYÓRÓL,
amelyet a régiek hajóikkal jártak, és amelyet a haza tetemes hasznára
ismét hajózhatóvá kellene tenni

A régi szállóige: „Magyarországon kívül nincs élet...”⁷ a tapasztalat bizonyosága szerint a mostani időkben nemcsak napról napra kevésbé használható, hanem a jelek szerint éppenséggel az ellenkezőjére fordul. Mert, ha az élelemnek nem is a kiválósága, mégis a Magyarországra jellemző sajátos bősége és olcsósága, amelyre a régiek az idézett szállóigével utaltak, nagyon is alábbszállt, és a bőség helyére hiány, az olcsóság helyébe mindennek a drágasága lépett. Így aztán amiképpen elődeinknek a föld termékenysége és ennek következményeként a gabona olcsósága miatt hol dicsekvésre, hol panaszkodásra volt okuk, hogy ti. sokukat a termés fölös bősége emésztette el, úgy most az újabb idők emberei évek óta Plautusszal együtt nyögnek:

Megyek a piacra, a hal árát kérdem: drága az;
drága a bárány, drága az ürü, a borju is,
a tonhal és a disznó drága, drága mind.
S csak annál drágább, mert nem vittem pénzt oda.

(*Aulularia* 373–376, Devecseri Gábor ford.)

Az élelmiszerek árának ez a végletes változása és az olcsóság átschapása a gabona feltűnő drágaságába hajdanában sem volt ismeretlen Magyarországon, de annyira rendkívüli, terhes és hosszantartó, mint most, alig volt valaha, olyannyira, hogy ha egykor ezért figyelmet keltett, akkor most valóban mind az előidéző okok figyelembevételét, mind pedig az okok orvoslására szánt eszközök felkutatását és szorgalmas felhasználását igényli.

Tehát, ami az okokat illeti, a hazai csereforgalom megfigyelője készséggel elfogja ismerni azt, hogy a mezőgazdasági és ipari termékek belföldi szállításának a módja nem kevésbé járul hozzá a drágasághoz, sőt azt még fokozza.

Azok a külföldiek, akik kül- és belkereskedelmet folytatnak, megmutatják, hogy az áruk szállításának kétféle módja van. Közülük az egyik, amely tengelyen, azaz szekerezéssel történik, a másik a hajózás jóvoltából tengeren, vagy akár természetből fogva hajózható, akár mesterségesen hajózhatóvá tett hazai folyamokon és folyókon. Ugyanezek tapasztalatból tudják,

⁷ A szállóigéről: TARNAI Andor, *Extra Hungariam non est vita...* (*Egy szállóige történetéhez*), Bp., Akadémiai Kiadó, 1969 (Modern Filológiai Füzetek, 6). Bartholomaeidest nem említi, viszont művének itt közreadott fordítását ő kezdeményezte 1980-ban.

derunt, hunc *posteriolem commodiorem*, et ubi ejus est occasio, priori *præferendum*, pretia rerum venalium minuere, copiam celeriter augere solere.

Incolas Ungariæ, in domestico et interno, quod inter se exercent commercio, hactenus, fere solo axe, et aurigatione, multas machinas, homines et pecora requirente adeoque sumtuosiore in transponendis suis productis usos esse, navigationis autem beneficium, compendia sumtuum et fatigiorum promittens, fere penitus neglexisse, experientia loquitur. Si enim a *Danubio* et *Tibisco*, utroque per domesticos iusto rarius navigato, ac fortassis *Vago* discedas, reliquos Ungariæ fluvios, excepta piscatura et molarnm impulsu, incolis inutiles deprehendes. Neglectus iste navigationis imprimis in *superiore Ungaria* obtinet, et pretia rerum auget.

Sunt autem eidem *superiori Ungariæ* complures *fluvii*, qui accolis suis, beneficia et commoda navigationis offerunt, et tantum non obtrudunt, atque in domestico, Regnicolis intercedente Commercio, existantissima cum utilitate navigarentur. Principem horum *Sajonem* dixerim, annem ideo talem habendum, quod in regione oriatur et decurrat, cum qua toti regno, per commercia peculiaris intercedit necessitudo, quive partes superiores, metalla, imprimis ferum, Regnicolis suppediantes, cum iis quæ circa *Danubium* sunt, cum *Trans Tibiscanis*, immo per *Chrysum* et *Marisum* cum *Transylvania*, quodammodo connectat. Hunc *natura navigerum*, veterum *Classibus navigatum* magno, cum totius *patriæ*, tum imprimis *Hungariæ Cis et Trans Tibiscanæ*, ac *Borsod. Gömör, Szepes, Lipto, Zolyom*, et *Nograd* Comitatum, commodo, arte et industria denuo *navigabilem reddendum*, in fronte scripti hujus nominavimus, idque jam uberius ostensuri sumus.

Quæ de *Nomine* fluenti hujus dici possunt, ea velut ad propositum non pertinentia præmittimus; at quæ *originem et percursum* ejus concernunt, omnino adtingenda, et reliquis huc spectantibus præmittenda sunt. Sciendum igitur *Sajonem* et *origines* et *incrementa* Comitatus *Gömörien*si debere, Nam si *Boldavam* et nonnullos *Borsodienes* annes excipias, totus ex aquis *Gömörien*sibus constat. Illud quoque *insignius incrementum* quod ex *Hernade*, non procul omissis accipit, majori ex parte, *Gömörien*sibus oris *Hernadum* aut fundentibus aut augmentibus, *Hlineczium* autem demittentibus, debet. *Primi* ejus fontes in *Dynastia Csetnek*, territoriis locorum *Redava, Topschina, Hankova* et *Fekete-Leshota*, saliant. Aquæ fontium vallis *Szlanszka Dolina* dictæ, ac apud *Redoves* sitæ, postquam scaturiginibus ejusdem territorii increverunt, jam ad villam *Felső. Sajó*, nomen *Sajonis* habent, atque alterum ramum, a *Topschen*sibus decurrentem, olim æque *Topschina* dictum ad montem *Beckenberg* excipiunt.

De.

hogy ez az utóbbi kedvezőbb és lehetőleg előnyben részesítendő, mert a cikkek árait általában csökkenti, az árúbőséget pedig gyorsan megteremti.

A tapasztalat azt mutatja, hogy a magyarországiak a belföldi kereskedelemben a szállítást eddig szinte csak a sok eszköz, ember és igazsátság bevonásával járó és ennél fogva költségesebb tengelyen, azaz szekéren bonyolították le, a hajózásnak a költség- és fáradságkímélő jótéteményét viszont csaknem teljesen mellőzték. Mert ha a méltányosnál ritkábban igénybe vett Dunától és Tiszától, és talán a Vágtól eltekintünk, Magyarország többi folyója a lakosok számára – a halászaton és a malmok meghajtásán kívül – szinte haszontalan. A hajózásnak ez az elsősorban Felső-Magyarországra jellemző mellőzése csak fokozza a drágaságot.

Márpedig Felső-Magyarországnak számos folyója van, amely az érintett lakos-ságnak a hajózás jótéteményeit és előnyeit kínálja, sőt csaknem hogy ránk kényszeríti. E folyók az ország belkereskedelmében kitűnő hasznossággal hajózhatóak lennének. Közülük elsőnek a Sajót említeném, mégpedig azért, mert olyan vidéken ered és folyik, amellyel az egész országnak a kereskedelemből adódó sajátos kapcsolata van. Bizonyos módon e folyó kapcsolja össze a fémekben, főleg vasban gazdag felsőbb vidékeket a Duna körüliekkel, a tiszántúliakkal, sőt a Kőrös és a Maros útján Erdéllyel is. Írásunk elején azt mondtuk, most majd bővebben is kifejtiük, hogy ez a folyó, melyet a régiek hajóikkal jártak, természetből fogva hajózható, illetve mesterséges úton hajózhatóvá teendő, mégpedig általában az egész hazának, de kiváltképp a Tiszán inneni és túli Magyarországnak, úgymint Borsod, Gömör, Szepes, Liptó, Zólyom és Nógrád megyének tetemes hasznára.

Mindazt, amit a folyó nevééről mondhatnánk, mint tárgyunkhoz nem tartozó részleteket mellőzzük,⁸ de ami az eredetét és útvonalát illeti, azt mindenképpen érintenünk kell és a többi idetartozó dolog előtt kell tárgyalnunk. Mint tudjuk, a Sajó eredetét és gyarapodását Gömör megyének köszöni. Ugyanis, ha a Boldvát és néhány borsodi vizet nem számítunk, az egész Sajó gömöri eredetű. Azt a jelentősebb növekedést is, amelyet a torkolattól nem messze a Hernádtól kap, jórészt a gömöri tájaktól kapja, amelyek a Hernádot kibocsátják vagy növelik, a Gölnicet pedig lebocsátják. A Sajó eredeti forrásai a Csetnek vízgyűjtő területén lévő Redava, Dobsina, Hankova és Fekete-Lehota helységnek határában törnek elő. A Szlanszka-Dolina völgy forrásainak vizei, valamint a Redava körüli vizek, miután ugyanennek a területnek a forrásaiból megnövekedtek, Felső-Sajó határában a Sajó nevet veszik fel, míg a Dobsina felől lefutó másik ágat, melyet valamikor szintén Dobsinának neveztek, a Beckenberg nevű hegynél fogadják magukba.

⁸ Az etimológiát Bartholomaeides alább mégis előadja, és megállapítása lényegében ma is helytállónak tűnik: a *só* és a régies *jó* 'folyó' szóalak összetétele, míg a szlovákban: *Slaná* 'sós (folyó)'. KISS Lajos, *Földrajzi nevek etimológiai szótára*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1978, 554.

Decurrunt dein conjunctim, cum incrementis ex monte *Wolowez* prorumpentibus, atque ad Oppidum *Pelsöcz*, ramum *Csetnekiensem* hauriunt. Isthic vere et autumnio *Sajo* tumidus jam esse, atque aquis ripas superantibus, vicinas terras inundare solet, imprimis postquam ad *Bereham* tertium ramum, ex fontibus *Muranienfibus* conflatum, atque *Illswa* dictum, recepit. Eaduntur ab hinc aquæ ejusdem jam uno eodemque jam pluribus alveis. Ad *Méham* et *Kunyam* fluentum *Thurócz*, in *Processu Ratkoviensi* enatum, eidem conjungitur. Insignius vero est augmentum illud, quod intra suum *Püspökum*, *Lenartfalam* et *Velenie*, ex aquis fluvii *Rimawa*, apud *Parvo-Hontanos*, ex innumeris scaturiginibus conflati, ac postea etiam rivo *Gortwa*, *Balogo* et eo qui *Matskas-Patak* audit, audaucti, accipit. Jam formam *Majoris Fluminis* nactus, celeri de fluxu postquam ab hinc, rivulos ex sylva *Cselén* manantes usque *Zuponye-Patak*, illinc autem amniculum *Hangony* suscepisset, inter *Putnockum* et *Dobisfany*, Comitatum *Gömöriensem* deserit, totus *Borsodiensis* effectus. Neque his incrementis caret ex rivis *Gömörienfibus* ad *Szuham* et *Ragaly* collectis, ex amne *Boldwa* apud *Tornenses* orto, aquis item ex monte *Matra* versus *Miskolczinum* prorumpentibus, submissis. Idem *Sajo*, postquam *Borsodiensem* Jurisdictionem percurrisset, ad Villam *Körön* *Zemplinienes* terras aluit, ac paulo infra ad vicum *Hidveg*, *Hernadan* popularem suam, recipit, atque inde a primis fontibus hucusque plus minus viginti milliaria emensus, ad pagum *Könyeten* in *Tibiscum* præcipitatur. Ex hac brevi ortus et decursus Sajonis descriptione patet, eum quidem immediate tres Comitatus Regni, mediate vero longe plures contingere, atque partibus *Cis-Tibisanis* eam præmittere ac præstare posse utilitatem, quam oris *Transibiscanis*. *Murafius* *Christus* *Samossiusque*. Profecto eorum qui *Tibiscum* ab occidente ingrediuntur maximus est,

Atque jam vel ideo, fluvii *natura navigeri nomen* meruit. Nimirum talem esse, copia aquarum, quas in *Tibiscum* devehit, ostendit. Hanc enim, ferendis navigiis parem esse, insignis multitudo fontium et amnium, ex quibus componitur, supponere jubet.

Idem alvei ejus et riparum qualitas loquitur. Nani nec in illo, nec in his, quod navigationem seu difficilem seu periculosam redderet, natura posuit. Nimirum,

— — — saxa morantur

Cum rapidos amnes; clauso sit gurgite murmur
vicinæque fremunt ripæ, crepitantibus undis.

Nihil horum in alveo Sajonis reperitur. Nullus adest gurges, nullæ Syrtes, Scopuli nulli, nulla Cataracta. Fluxus proinde aquarum, celer quidem, at æqualis et placidus est.

Na-

Azután együtt futnak a Volovec hegyből előtörő vizekkel együtt és Pelsőcnél fogadják magukba a csetneki ágat. Innen tavasszal és ősszel a Sajó már megmegduzzad, és túlárado vizeivel a szomszédos földeket is elönti, kiváltképpen miután Beretkánál a murányi forrásokból származó és Illsvának nevezett harmadik ágat magába fogadja. A Sajó vize ezután hol egy, hol több mederben folyik. Méhánál és Runyánál a ratkói járásban eredő Turóc csatlakozik hozzá. Jelentősebb azonban az a gyarapodás, amelyet Sajópüspöki, Lénártfalva és Velkenye határában a Kis-Hontban számos forrásból táplálkozó, majd a Gortvával, a Baloggal és az ún. Macskás-patakkal növelt Rima vizeiből kap. Mint most már nagyobb folyó – miután balról magába fogadta a Cselény-erdőből eredő patakokat egészen a Zuponya-patakig, jobbról pedig a Hangony folyócskát –, Putnok és Dubicsány között gyors sodrással elhagyja Gömör megyét, egészen borsodi folyóként. De itt sem szűkülökdi a Szuhánál és Ragálnál beleömlő gömöri, majd a Torna megyében eredő Boldva, majd végül a Mátrában Miskolc felé igyekvő patakok vizében. Ugyanez a Sajó, miután Borsod megyét átszelte, Köröm falunál eléri Zemplént, és kissé alább, Hídvégnél földijét, a Hernádot is magába fogadja, majd ezután eredeti forrásától idáig mintegy 20 mérföldet⁹ megtéven Kesznyétennél ömlik bele a Tiszába. Eredetének és lefolyásának ebből a rövid leírásából nyilvánvaló, hogy a Sajó közvetlenül az ország három megyéjét, közvetve viszont sokkal többet érint és a Tiszán inneni részeknek olyan hasznot szerezhetne, mint a Tiszán túli részeknek a Maros, Körös és Szamos. Valóban a Sajó a legnagyobb a Tisza nyugati mellékfolyói közül.

Már csak ezért is rászolgált a természettől fogva hajózható folyó nevére. Hogy valóban ilyen, mutatja ama vizek bőisége, amelyeket a Tiszába hordoz. A Sajót gyarapító források és patakok jeles sokasága, illetve vízbősége készlet bennünket annak kijelentésére, hogy hajózásra igenis alkalmas.

Ugyanezt bizonyítja medrének és partjainak minősége. A természet sem ebben, sem abban nem emelt olyan akadályt, amely a hajózást nehezíti vagy veszélyessé tenné. Hiszen

— — — akár ha a sziklán

tombol a vad habözön, s a rekedt zuhatag dagad, őrzöng,

hogy szilaj árjától túlsó fele is nyög a partnak.

(Vergilius: *Aeneis* XI, 297–299. Lakatos István ford.)

Mindebből mit sem találni a Sajó medrében. Nincs ott örvény, nincsenek zátonyok, nincsenek sziklák, zuhatag. Éppen ezért a vizek sodrása gyors ugyan, de egyenletes és nyugodt.

⁹ A régi magyar mérföld: 11,3 km. BOGDÁN István, *Régi magyar mértékek*, Bp., Gondolat Kiadó, 1987 (Gondolat Zsebkönyvek), 58.

Navigerum eundem dicendum, porro, alveus ostendit, quod per regionem Comitatus Barlodiensis planam, in provincia autem Gómoriensi, præter planitiem, etiam per valles non angustas, nullisque faucibus interclusas, feratur, ripas autem via curruli publica stratas, aut posterum pro necessitate sternendas habeat, unde idem Sajo, non tantum secundis, verum etiam adversis aquis, natura naviger et navigabilis, dici nominarique potest.

Quibus naturæ commodis accederet, quod ubi idem fluvius, aquarum deferendis ratibus aut navigiis necessariorum, adhuc inops est, multis amnis et rivis lateralibus circumdatur, qui in se exiles, si facto per valles, per quas decurrunt, aggere transverso, ad certam altitudinem, citra inundationem adjacentium Prædiorum restringerentur retardarenturque, aquas suppeditarent, alveo Sajonis iusto tempore infundendas.

Ex his rationibus amnis noster, sponte et natura naviger dicendus erit. Idem, vere et autumnus jam ad *Pelsőczam* huiusmodi foret, æstate etiam, non prorsus sicca, accedente opera et industria humana, talis evasurus. Ad *Gómorum* quidem, etiam citra hanc talem putarim. Postquam *Rimawam* recepit, citra omnem dubitationem talis dicendus habendusque est.

Verum enim vero, eundem Fluvium ab hinc *Classibus veterum navigatum* (quo nomine Plinius et Tacitus usi leguntur) ex historiis ostendi potest. Id quidem jam ipsa denominatio, quodam modo arguit, et suspicari jubet. Nam et *Slavis*, qui ante *Magyarorum* adventum, in utraque ejus ripa, a fontibus usque ostium debebant, et *Magyaris* etiam a *Sale* denominatus est, habuitque condam adjacens sibi castrum a *Sale* nuncupatum. Cum tota hac regione, indicia salis nulla sint, profecto et amnem hunc, et castrum illud, non alia de causa ita nominatum dicere possumus, quam quod sal, beneficio aquarum amnis hujus, in usum lazicum, qui inter *Matram* et *Tatram* incolebant, adverso ejus alveo sursum advectus, in eodem castro velut depositorio, asservatus fuerit. Sed cum hæc nonnisi per conjecturam dicantur, iis omissis, certiora dabimus.

Igitur, Sajonem fluvium, *Classibus veterum navigatum* fuisse *Istvanffius testis est*, omni exceptione maior. Is, bellanosorum cum Turcis, Seculo XVto. in regione quam Sajo interluit, gesta, exponens, Historiarum Lib. XX. p. m. 256. relationem interit, ad attentionem Lectorum nostrorum dignissimam, ideoque hic, in extractu inferendam. Ita autem de loco pugnae, et Ducibus, quibus bellum hoc gestum est, scribit: "ibi citatiori gradu, ductis agminibus, ad pagum *Kazam*, Turcas assensurus est, qui cum nostros conspexissent frontem

Medre is mutatja továbbá, hogy hajózható, mivel Borsodban sík vidéken, Gömörben pedig síkság mellett szorosoktól el nem zárt völgyben halad keresztül, a kocsutak a parton kövezettek vagy szükség szerint kikövezhetők, ennek következtében ugyanaz a Sajó nemcsak folyás irányában, hanem árral szemben is természetből hajózható, illetőleg hajózhatóvá tehető.

A természet ilyen előnyeire járulna, hogy ahol ugyanez a folyó a tutajok és hajók szállításához nem elég bővizű, sok olyan folyóval és oldalpatakokkal van körülvéve, amelyek önmagukban szintén nem bővizűek, de ha völgyekben megfelelő magasságú haránttöltést emelnének, akkor a mellettük fekvő földek árterületén belül a víz sodrását megtörnék és visszatartanák és így kellő időben a Sajó medrére irányítható vizet szolgáltatnának.

Ilyen megfontolások alapján a Sajót magától és a természettől hajózhatónak kell mondanunk. Ugyanez a folyó tavasszal és ősszel már Pelsőcig is ilyen lenne, sőt emberi igyekezet és szorgalom közreműködésével nyáron sem száradna ki teljesen. Gömörig, sőt még azon innen is ilyen lehetne. De miután a Rimát magába fogadta, minden kétséget kizáróan hajózhatónak kell mondanunk.

A történetírók műveiből is kimutatható, hogy folyónkat inntől (a Rima torkolatától) kezdve a régiek hajói már járták. (Az id. Plinius és Tacitus kifejezését használom.) Ezt a tényt már maga az elnevezés is bizonyos módon nyilvánvalóvá teszi és sejteti. Ugyanis a folyót mind a szlávok – akik már a magyarok bejövetele előtt a folyó mindkét partján, a forrásvidéktől egészen a torkolatig éltek –, mind pedig a magyarok a „sal”-ról („só”) nevezték el, és volt valaha a folyó mellett „sal”-ról elnevezett erődítmény is. Mivel ezen az egész területen a sónak semmiféle nyoma nincs, valóban sem ezt a folyót, sem ezt a tábornak más okból nem nevezhették így (vagyis Sajónak), csak azért, mivel a sót a Mátra és a Tátra közt élő jázigok számára e folyón szállították árral szemben fölfelé, az ugyanilyen nevű tábornak pedig mintegy lerakóhelynek használták. De az effajta feltételezések mellőzésével inkább biztos tényeket említünk.

Tehát a Sajó folyót Istvánffy tanúsága szerint a régiek hajóikkal járták, és ez minden ellenvetésnél nyomósabb érv. Istvánffy a 16. századi török háborúk és a Sajó által érintett területeken történetek ismertetése során, történeti művének XX. könyvében (256. lap) olyasmit ír, ami olvasóinknak is érdeklődésére számíthat, és amit épp ezért közbeiktatunk.¹⁰ A csata helyéről és a Sajó táján hadakozó vezérek-ről ezeket mondja: „Csapatait gyors menetben vezetve, itt, Kaza falunál utolérte a törököket. Azok, miután megpillantották a mieinket,

¹⁰ Az idézett történet csakis Istvánffy Miklós *Historiarum de rebus Ungaricis libri triginta quatuor*jának 1685. évi kölni kiadásában kezdődik a 256. lapon, Bartholomaeidesnek

et signa extemplo converterunt, ac *Veliganes* ac ceteri Duces et Praefecti, succedentes ad pugnam instruxerunt. Hæc loco inchoatæ pugnae. Deinde de ipso prælio ejusque exitu scribens, " tum inquit, ad *Telequessum Bebekus* et *Siculus*, ceterique Duces aggregantur, denuoque sublati magnis clamoribus, pugna committitur, tandemque cum ad serum diei dimicatum esset, intersecto *Pestano Classis Trierarcho*, stratisque hostium vexillis, et magno eorum numero ibidem caeso, victoria nostri potiuntur, Turcæque terga vertunt, atque ad *Sajonem Flumen* præcipiti fuga deferuntur. Ibi cum una tantum via angustior esset, quæ transcentes ad naves duceret, ripæ autem *Fluminis* altæ profundæque fugientibus obstant, trepidi et consternati, unus post alios, insularum ovium perterritarum, sese cum equis in flumen præcipientes dedere, haussique aquis periere. Parta victoria *Telequessius*, sub eam, quæ pugnam secuta est noctem, ad *Putnokum*, quod non procul erat, cum victore exercitu sese recepit, et cum pugnando ac laborando fessus esset quieti se dedit, admonitis Praefectis, ut fugienti hosti insilendo, metum abgerent. Itaque *Foragaci* et *Senyessius*, cum ad *Janckum* pagum venissent, donec dies illuxit, 29. Turcas captivos, 46. equos, et vexillum unum cepere. Nam cum in pratis inter *Janokum* et *Sajonem Flumen*, turmam equitum *Gymliarum*, cui signum elegans, et diversis variegatum coloribus præferebatur, conspexissent, ipsique vexillum ab hoste captum explicassent, Turcæ socios esse rati, satis prope eos expectarunt. Verum discussa extemplo, vapore solis nebula, hostes esse conspicati, citatis equis diffugere, *Rimaque* amne tumultuario vado superato, apud Oppidum *Rima-Szombathum*, atque inde *Szabatkam* pervenere, nostrique in castra redierunt.

Ex hac, tanti auctoris, de loco, modo et eventu pugnae, a nostris cum Turcis pugnatæ; relatione, sequentia in rem nostram depromere licet.

a.) Bellum hoc, inter *Kazam* villam *Comitatus Borfodiensis* tum quidem *Bebekis* parentem, et *Putnokum* ditionis *Gömörionensis* Oppidum gestum fuit. Nam non infra sed supra *Kazam*, nec procul *Putnoko*, prælium commissum esse, idem scriptor clare innuit, dum *Telequessum* et *Bebekum*, Turcas rapinis Sixo-viensibus onustos, ad *Kazam* assecutos, duabus aut circiter *tribus horis*, ante occasum solis, pugnam inchoasse, ad serum diei pugnasse, ac profligatis hostibus, *Telequessum* pro nocte *Putnokinum* se recepisse, totidem verbis testatur. Conficeretur id etiam exinde, quod

b.) Eadem pugna etiam ultra *Putnokum* per terras *Comitatus Gömörionensis*, usque *Janossy*, quod *Istvanus Janokum* adpellat, continuata fuerit,

tüstént felsorakoztak ellenünk, és Veligián s a többi hadnagy és fő tisztségviselők is övéiket csatára készítették.” Ennyit az ütközet helyéről. Azután magáról az ütközetről és annak kimeneteléről ezeket írja: „Ezután Bebek, Székely és a többi vezér csatlakozik Telekessyhez. Újból nagy harci lármá közepette megkezdődik a csata. Végül is, miután a naplementéig tartó küzdelemben a hajónaszád pesti parancsnokát megölték, az ellenség csapatait levertek és közülük sokat elejtettek, a mieinké lett a győzelem. A törökök megfutamodván hanyatt-homlok rohannak a Sajóhoz. Itt, mivel csak egy szűkebb út volt, amely az átjövőket a hajóhoz vezette, a menekülőket akadályozták a folyó meredek partjai, ők pedig ijedten és megrettenve, egymás után, megriasztott nyájhoz hasonlóan zuhannak lovastul a folyóba, majd elmerülvén ott pusztultak. A győztes Telekessy a csatát követő éjszakán a közeli Putnokra vonult vissza győzedelmes seregével. Mivel a küzdésben és a harci fáradásban kimerült, lepihent, de figyelmeztette tisztjeit, hogy a menekülő ellenséget szorongatva növeljék a félelmét. Így aztán Forgách és Sennyei, Jánok falu határában még világossal 29 török foglyot, 46 lovat és egy zászlót zsákmányoltak. Ugyanis, amikor Jánok és a Sajó folyó közötti mezőn megpillantották a török lovasok csapatát, melynek színes hadijelvényét elől hordozták, és maguk is kibontották az ellenségtől zsákmányolt zászlót, a törökök azt hitték, hogy társaik, és így közel engedték őket. De mikor a köd a nap hevétől eloszlott, és meglátták, hogy ellenséggel van dolguk, gyors vágásban menekültek, és a Rima folyón hevenyészett gázlón átkelve, Rimaszombat felé, majd innen Szabatkára futottak, a mieink pedig visszavonultak a táborba.”

E becses szerzőnek a mieinknek a törökökkel folytatott csatája helyéről, módjáról és kimeneteléről szóló beszámolójából a következő, a mi témánkat érintő tanulságokat vonhatjuk le.

a. Ez a háború a Borsod megyei, akkor Bebekhez tartozó Kaza falu és a gömöri Putnok városa között zajlott. Ugyanis, miként azt a szerző is világosan jelzi, a csatát nem Kaza alatt, hanem felett, Putnoktól nem messze kezdték el. Továbbá Telekessy és Bebek a szikszói zsákmánnyal megrakott törököket Kazánál érte utol, s napnyugta előtt két vagy három órával kezdtek el csatázni, késő estig vívták a harcot, majd miután legyőzték az ellenséget, Telekessy éjjelre Putnokba vonult vissza, ez is kiderül a leírásból. Ebből pedig az következik, hogy

b. Ugyanez a csata Putnokon túl, a gömöri területeken át egészen Jánosiig, amit Istvánffy Jánoknak hív, folytatódott.

tehát ezt kellett használnia. (A többi kiadásban: Köln, 1622 és 1684: 389–391; Köln, 1724 és Bécs stb., 1758: 240.) Az idézett szöveghelyek régi magyar fordításban: ISTVÁNFFY Miklós *Magyarok dolgairól írt történeti Tállyai Pál XVII. századi fordításában*, kiad., bev., jegyz. BENITS Péter, II. Bp., Balassi Kiadó, 2003 (Történelmi Források), 283, 285.

c.) Turcæ, occasione istius expeditionis, contra Sixovienſes factæ, non tantum terreſtres copias, verum etiam *Naves*, *Sajoni* fluvio *innatantes* habebant, atque prælio ſuparati, in his navibus, refugium quærebant. Ne quis exiſtimet, naves has, lintres aliquales fuiſſe, quarum beneficio fortasſis aliqui ad ulteriorem ripam evadere voluiſſent.

d.) Sciendum eſt, easdem naves, *Clasſem Peſtanam* ab *Iſvánſio* *adpallari*, iſſidemque tribui *Trierarchum*, qui hoc prælio interfectus ſit.

e.) Itaque conſtituebant *Clasſem* hanc *Navigia*, militibus, armis, et com-
meatui devehendo deſtinata, ex *Danubio* in *Tibiſcum*, ex hoc autem in *Sajonem*, *Kazam* uſque et ultra aquis deducta.

f.) Hæc omnia mense Septembri et Octobri acta, qui *Iſvánſium* excuſſerit, videbit.

Sequitur hinc, *Sajonem* annem, veteribus Hungariæ incolis, ut *Navigarum* notum eſſe debuiſſe, et actu navigatum fuiſſe. Certe Turcis ſeculo XVIIo, huc delatis, dum expeditionem bellicam verſus Oppidum Sixo molirentur ac *Buda* et *Peſto*, *Szolnocho*, *Filecho* et *Szechino* milites deducerent, eosque *Clasſe* inſtruerent, qua talis prævie innotescere debuit, qui vero iſtud non aliunde, quam ab *Accolis* ejusdem *Fluvii* cognoscere, atque *eorum exemplo*, alveum ejus navibus intrare poterant. Navigati igitur *Sajonis* laus *Majoribus* noſtris merito tribuenda eſt, niſi quis eam *Turcis* potius deferre, atque horum exemplo de qualitate fluvii hujus, convinci velit.

Quando autem et quomodo noſtri, uſu hoc exciderint, nemo facile dixerit. Equidem tempore *Iſvánſii*, pugnam *Kazenſem* deſcribentis, *Sajonem* adhuc navigatum, putarim. Id enim, ſi tunc in uſu non fuiſſet, atque *Turcæ* fluentum iſtud, hac occasione, inſolito intraſſent, ſcriptor graviffimus, expeditionem hanc utraque ex parte, ſatis prolixè deſcribens, monere haud neglexiſſet.

Sequitur, ut tertiam Scripti hujus partem aggrediamur, atque in illud: *an operæ pretium* foret, ut hodierni *Sajonis* *Accelæ*, hoc *Majorum* factum imitarentur, conſequenter fluentum hocce ante et induſtria, conatu et ſuntu, de-
nuo navigabile reddere ſtuderent? inquiramus. Id nos ita præſtabimus, ut *operam* hanc non *impoſſibilem*, per adjuncta temporum proliſ *necceſſariam*, atque *exſtanti* cum *utilitate*, cum aliarum in *Cis et Tranſtibiſcanarum* partium, imprimis *Borsod*, *Gönör*, *Szepes*, *Lipto*, *Zolyom* et *Nograd* *Conſtitutum*, *Rem* perficiendam, oſtendamus.

c. A törökök, ezen, szikszóiak ellen tervezett támadásuk során nem csak szárazföldi, hanem vízi haderővel is rendelkeztek, mely a Sajó folyón közlekedett, s miután a csatában alulmaradtak, ezekben a hajókban próbáltak menedékre találni. Azt nehéz megítélni, hogy vajon ezek hajók vagy csak csónakok voltak-e, melyeknek segítségével bízva esetleg egyesek a túlpartra szerettek volna átjutni.

d. Tudni kell, hogy ugyanezeket a hajókat Istvánffy pesti hajóhadnak nevezi, melynek kormányost is tulajdonított, akit megöltek ebben az ütközetben.

e. Ez a hajóhad tehát hajókból állt, melyeknek katonákat, fegyvereket és szállítmányt kellett vinniük, a Dunától a Tiszán át a Sajóig, Kaza faluig és még azon is túl hajózva.

f. Mindezek pedig szeptemberben és októberben történtek, aki Istvánffyt elolvassa, megérti majd.

Ebből az következik, hogy a Sajó folyó Magyarország régi lakosai számára bizonyára mint hajózható volt ismeretes, és valóban hajóztak is rajta. Miután pedig a törökök a 16. században idejöttek, és Szikszó városa ellen hadjáratot indítottak, és Budáról, Pestről, Szolnokról, Fülekről, valamint Rimaszécsről katonákat vezényeltek ide, akiket hajókkal szereltek fel, akkor ez már számukra is előtte nyilvánvaló kellett hogy legyen, ők pedig ezt nem máshonnan, hanem éppen a folyó mentén élő lakosoktól tudták meg, és az ő példájukat követve voltak képesek hajóikat a mederbe helyezni. Méltán tulajdoníthatjuk tehát a hajózható Sajó dicséretét őseinknek, hacsak nem akarja ezt valaki a törökökre átruházni, és az ő példájuk alapján meggyőződni a folyó ezen kvalitásáról.

Azt, hogy őseink mikor és miért hagytak fel ezzel a szokással, nehéz lenne megmondani. Én magam azt gondolnám, hogy a kazai csatát leíró Istvánffy idején a Sajón még hajóztak. Ha pedig abban az időben ez mégsem lett volna szokás, és a törökök szokatlan módon, ezen alkalomból szálltak volna a Sajó vizére, azt ez a tekintélyes szerző, aki mindkét fél részéről igen részletesen leírja ezt a hadjáratot, bizonyára nem mulasztotta volna el megemlíteni.

Itt az ideje, hogy írásunk harmadik részébe kezdjünk, és azt vizsgáljuk, megérné-e a Sajó mai lakosainak, hogy utánozzák őseink tettét, vagyis hogy a folyót mesterségesen, igyekezettel és költségek árán újból hajózhatóvá próbálják tenni. Mi majd megmutatjuk, hogy ezt a nem lehetetlen, sőt az adott körülmények között nagyon is szükséges, kiváltképpen hasznos munkát el kell végezni a Tiszán inneni és túli részeknek is, de elsősorban Borsod, Gömör, Szepes, Liptó, Zólyom, Nógrád megyéknek.

Rem esse omnino arduam, non tamen impossibile, veteres Sajonis accolæ evincunt. Quod hi poterant, neotericiis, sub iisdem circumstantiis impossibile nonnisi ignavus dixerit, imprimis quod hodierni et plura habeant in vicinis regionibus, fluminum arte et opera hominum navigabilium redditorum, imitanda exempla, et majora ac certiora possideant subsidia.

Sajo hodie idem est qui olim fuit. Copia aquarum in eundem influentium tanta reperitur, quanta olim erat. Alveum ejus ordinarium hucdum nullæ Syrtis, nullæ cataractæ impervium faciunt. Nulli hic occurrunt, in casu fruendum peculiarium canalium perfodiendi montes, nullæ locorum arte et opera dilatandæ angustiae, et quæ adesse videntur impedimenta, dum modo animus adsit, removeri poterunt.

Ad impedimenta hæc, alveum ejus ordinarium, pluribus locis nimis tortuosum, in superioribus partibus, aliquibus locis, præterea justo latiore, molas farinaceas, et pontes incommode fructos retuleris.

Tortuosi amnis, sinus fluxusque ideo facile rectificandi censendi sunt, quod perfessio eorum, in gleba molli, saxis et rupibus non impedita, nec sumtus requirit nec operas enormes. Quæ quidem rectificatio, ac in superioribus oris constrictio Alvei Sajonis, eo etiam se commendaret Accolis, quod ita suscipi et perfici posset, ut una ex parte, exundationes aquarum ex sinuosis anfractibus justo sæpius cum damnis erumpentium impediret, præterea in singulis flumini adjacentibus territoriis, prata per multiplices anfractus constricta, dilaret augeretque, altera autem ex parte, eundem alveum, aquarum pauperiorem non efficeret, et necessariæ terrarum flumini vicinarum inundationi et fecundationi locum relinqueret.

Qui impedimenta navigationi, beneficio Sajonis suscipiendæ, a molis farinaceis et pontibus posita, a popularibus non superanda existimant, velim eas Nationes recogitent, quæ actu amnes suos ita comparatos habent, ut et molas impellant, et navigia transmittant, imprimis vero ad majores suos animum reflectant, quorum exemplum, Sajonem citra læsionem jurium eorum, ad quos molæ et pontes spectant, navigabilem esse posse, manifeste ostendit ac confirmat.

Etiam in partibus superioribus, in quibus Sajo, aquarum pauperior est, arte et industria ditari, ac certis temporibus naviger effici potest. Hic terrarum alveum non tantum sinuosum verum etiam subinde justo latiore habet. Huic ad necessariam latitudinem reducendo, laxa hic locorum in ripis ejus

A Sajó vidékének hajdani lakosai meggyőznek bennünket arról, hogy ez a dolog nehéz ugyan, de nem lehetetlen. Azt, amire ők képesek voltak, a maiak számára – ugyanolyan körülmények között – csak a rest mondhatná lehetetlennek, kiváltképpen mikor a mai emberek a mesterségesen hajózhatóvá tett vizek környékén több utánpótlás példára tekinthetnek és ugyanakkor külön segédeszközökre is támaszkodhatnak.

A Sajó ma is ugyanolyan, mint egykor volt. A beléje folyó vizeknek is akkora a bősége, amekkora valaha volt. Rendezett medrét idáig semmiféle zátonyok, semmiféle zuhatagok nem teszik járhatatlanná. Csatornák építését nem akadályozzák hegyek, amelyeket át kellene vágni, nincsenek szorosok, amelyeket mesterségesen kellene kiszélesíteni, és a látszólagos akadályok kellő elszántsággal mind elháríthatók.

Ezek közé az akadályok közé tartozik pl. az, hogy a folyó egyébként szabályos medre a felsőbb vidékeken több helyen túlságosan kanyarog, bizonyos helyeken viszont a kanyarok szélesebbek; azonkívül néhány malom és nem alkalmas ponton épített híd.

A kanyargós folyó görbületeit és sodrásait szerintünk azért könnyű módosítani, mivel átvágásuk a sziklától-kövektől nem akadályozott, puha talajban sem rendkívüli költségeket, sem rendkívüli munkálatokat nem igényel. Ez a medermódosítás pedig, valamint a felsőbb részeken a Sajó medrének gátak közé szorítása annál kívánatosabb a környék lakosainak, mivel így lehetne véghezvinni azt, hogy egyrészt megakadályozzák a vizeknek a kanyargós mederből a szokottnál gyakrabban való és nagy károkkal járó kiöntését, továbbá hogy a folyó mellett fekvő területeken lévő mezőket kiterjesszék és megnöveljék, másrészt a meder ne váljék vízben szegénnyé, ugyanakkor a folyóval határos földek szükséges elárasztására és megtermékenyítésére alkalom nyíljon.

Azok pedig, akik szerint honfitársaik nem tudják legyőzni az akadályokat, amelyeket a malmok és hidak jelentenek a Sajón való hajózás megvalósításában, gondoljanak olyan nemzetekre, amelyek úgy szabályozták folyóikat, hogy azok malmokat is hajtsanak, meg bocsássák át a hajókat, de elsősorban elődeikre ügyeljenek, akiknek példája nyilván mutatja, hogy a Sajó járható hajóval, mégpedig a malom- és hídtulajdonosok jogainak sérelme nélkül.

A Sajó a felsőbb részeken is, ahol nem bővizű, mesterséges úton felduzzasztható és bizonyos időszakokban hajózhatóvá tehető. Itt a Sajó medre nemcsak kanyargós, hanem a kanyarok szélesebb is. A folyónak a szükséges szélességre való vízszaszorításához bőségesen nyújtanak lehetőségeket

stantum non ubique obvia, modum et media, larga manu offerunt. Eidem alveo hic terrarum, statis temporibus, aquis necessariis providendo, *Amniculi* numerosi inservirent, qui eundem fluvium in utraque ripa, intrantes, sponte natura, exiguum incrementum eidem afferunt, qui vero in vallibus lateralibus, per quas alicubi stillant verius quam fluunt, ad justam altitudinem retardati, atque citra terrarum adjacentium detrimentum elevati, *lacus* efformarent artificiales, qui et *piscinarum* loco essent, alicubi etiam molas impellerent, et, quod imprimis hoc spectat, *aquas continerent*, eo tempore, quo navigia, secundo aut adverso Sajone veherentur, *alveo* ejusdem *infundendas*. Hicce tractandorum minorum Amniculi modus, patribus hodiernorum Sajonis Accollarum, *notus, et usitatus erat*, id quod exemplis rivi *Gortva* et *Hangóny* in Comitatu *Gömör*ensi fluentis, ostendi potest. Prior enim tribus locis ab *Tajti*, *Ajnackö* et *Gede*, ducto transversim per vallem aggere retentus, Lacus et piscinas efformabat, ac ex parte huc dum efformat, *Posterior* quoque, ad vicum cognominem, exemplum hujus indurritur præbet. Sed et *Uhornensis amniculus*, in limitibus Comitatus *Gömör*ensis versus *Szomolnokum*, ab iis qui metalla hic tractant, provide remoratus idem confirmat. Quæ exempla, cur populares, Sajonis navigabilioris reddendi causa, *imitari* nequirent, non video. Hoc modo vero *permulti*, Jurisdictionis *Gömör*ensis rivi, cum temporanei tum perennes, Sajonem supra *Ghemerum* in utraque ripa intrantes, tractari et utiles effici possent.

Quo disquispenes hanc Ordinarii alvei reformationem et tractationem Sajonem navigabilem reddendum ambigat, atque omnino *canales distinctos* hinc inde effodiendos necessarios credat, eum ego, ut sequentia expendat, rogarim. *Necessitas canalium*, alveo Sajonis ordinario, arte adjungendorum, nonnisi in *superioribus oris*, inter *Putnokum* et *Pelstoczam*, spatio milliarium quatuor aut quinque procurrentibus, adest. Quidquid *infra Putnokum* est, talibus non egere crediderim, ac exemplo *navium Turcicarum* confirmaverim. Deinde notum est, alveum Sajonis hodiernum, hoc spatio terrarum, alicubi ut e. g. ad *Abasaltam* et *Ghemerum duplicatum* haberi, quorum proinde alter molis, navibus et lintribus aliter consecratus, artem sublevaret. Denique etiam *necessitate* talium, hinc inde ducendorum canalium, recognita et admissa, non propterea animum *despondendum*, sed consideratione temporum quæ id requirant, et insignis utilitatis, *erigendum* putarem,

Necessitatem hujusmodi conatuum, *natura* et *indoles Commerciorum*, tum eorum quæ inter Regna et Nationes medio marium, tum eorum etiam, quæ *inter Incolas* ejusdem provincie, beneficio *fluminum* et *canalium* instituitur, non tantum loquitur quam clamat. Nimirum navigatio utroque in casu, transpositione

quæ

az itteni partjain csaknem mindenütt fellelhető sziklák. Ugyanennek a medernek meghatározott időkben a szükséges vízzel való ellátásáról számos kis folyócska gondoskodik – azok, amelyek jobbról-balról beleömlenek, és csekély vízhozamukat önként szolgáltatják –, azok pedig, amelyek az oldalsó völgyekben inkább itt-ott csak csörgedeznek, mint folynak, megfelelő magasságra visszafogva, de a környező földek károsodása nélkül mesterséges tavakat képeznének, melyek egyben halásztavak is lennének, helyenként malmokat is hajtánának, és ami elsősorban idetartozik, a meder vízszintjének kellő időben való megemelésére, amikor a Sajón le- és felfelé hajóznak, vizet tárolnának. A Sajó mellett élők ősei ismerték a kisebb folyók kihasználásának ezt a módját, éltek is vele, amint ezt a Gömör megyei Gertva és Hangony patakok példái mutatják. Az előbbi patakot három ponton, a Tajti, Ajnácskő és Gede felől épített völgyzáró gáttal visszafogva tóvá, illetve halastóvá duzzasztották és részben még ma is duzzasztják. Az utóbbi is – a hasonló nevű falu határában – e lehetőség ügyes kihasználásának példájául szolgál. De az Uhornya folyócska is Gömör megye Szomolnok felé eső határában ugyanezt erősíti meg: az itteni ércolvasztók körültekintően feltartóztatják. Nem látom be, hogy honfitársaim miért nem akarják követni ezeket a példákat a Sajó hajózhatóvá tételére. Ezen a módon pedig Gömör megyében igen sok Gömör fölött a Sajóba mindkét oldalról beömlő patakot lehetne akár csak időlegesen, akár állandóan is használhatóvá tenni.

Ezek szerint, ha valaki még mindig vitatná, hogy a folyómeder szabályozása és gondozása útján a Sajó hajózhatóvá teendő, és azt hinné, hogy innen-oda vezető mesterséges csatornák ásása volna szükséges, azt én megkérném, fontolja meg a következőket. Annak szüksége, hogy a Sajó rendes medréhez mesterséges csatornákat is kapcsoljunk, csak a felsőbb részekben, Putnok és Pelsőc között áll fenn, négy-, ötmérföldnyi hosszúságban. A Putnok alatti résznek ilyesmire nincs szüksége és ezt a török hajók példájával bizonyítanám. Ismeretes továbbá, hogy a Sajó mai medre ezen a szakaszon helyenként – pl. Abafalvánál és Gömörnél – kettős; ha egyiket a malmoknak, a másikat a hajóknak és csónakoknak szánnánk, máris könnyebben boldogulnánk. Végül pedig, ha ilyesfajta csatornák szükségességét felismerjük és elfogadjuk, azért még ne csüggedjünk el, hanem a helyzet kívánalmait, illetve a tekintélyes hasznot meggondolván éppen hogy reménykedjünk.

Az ilyen kísérletek szükséges voltát mind a tengeren, országok és nemzetek között folyó külkereskedelem, mind pedig az egy-egy tartomány lakói között folyókon és csatornákon folyó belkereskedelem természete és jellege nem is szólja, hanem kiáltja. A hajózás persze mindkét esetben

quæ per axem fit, *commodior, minorisque pretii*, a Nationibus commercia exercentibus, semper habita est, quas eade causa non tantum *amnes natura* navigeros, nisi huic diligenter adhibuisse, verum etiam *artefectos canales*, plerumque etiam per loca subterranea, subinde *perforatis montibus*, aut *vallibus* per aggeres connexos, *effingere*, quam solo *axe commercium insituere*, *maluisse* historia omnium temporum ostendit.

Idem *Accolæ Sajonis* propria *discere* possunt *experientia*. Bone Deus! quantis iidem cum molestiis et sumptibus, res suas commutationi inservientes, ad loca mercatus, persæpe transferunt! *Via* publice ubinde *impervia* sunt. Reparatione etiam a proximo imbre destruantur. Imprimis quos vere et autumnio itinerari contigit, eos in *luto* et *caeno* identidem *volutari*, et subinde *pecoris* ac *sanitatis* *jacturam facere* oportet. Qui *aurigantur* non tantum *pecorum* et *surruum* difficiliorem in dies *procuracionem* experiantur, verum etiam, *sumptibus itineris* ferendis impares evadunt, ideoque *mercedem* vecturæ *enormem* petunt. Qui aurigas conducere gestiant, subinde ob tempestivum et *itinerum incommoda*, subinde ob *luem pecoris*, nullos adquirunt, certe loca mercatus tempestive adire non possunt, iidem *enormem* *vecturarum mercedem* solvere, talemque pretio mercium, jam aliunde sat elevato addere coguntur, ut adeo magni illius omnium rerum pretii, cujus supra fecimus mentionem, *transpositio* mercium, *solo axe* suscepta, præcipua fuerit *causa*. Quantum vero huic pretio decederet his in oris, si Accolæ Sajonis, eodem ad navigandum uti vellent et scirent!! Facerent *compendium sumtuum* in *currus* et *jugalia pecora* impendendorum, hæc pecorum in peregrinatione non impedirentur, molestiis viarum imperviarum liberarentur. Vere et autumnio, viis currulibus impeditissimis existentibus, tumescentibus aquis Sajonis commode descenderent et ascenderent. Sed hæc omnia uberius nobis diducenda sunt.

Igitur *Sajo navigabilis* redditus, magno esset Regnicolis, in transferendo regio *salis*, e *modo*. Eanimum salis portio, quæ *Tokaino* versus *Puntnokum*, ad *Gacs*, et *Civitates montanas*, *axe*, magnis cum expensis et fatigiis devehit solet, *Tokaino*, secundo *Tibisco* ad *confluentem Sajonis*, ab hinc vero adverso eo usque *Puntnokum* deferri posset, quod etsi non spatii, certe *sumtuum* et *fatigiorum* ingens esset *compendium*. Notum enim est, pro devectione hujus salis, magnam curruum et aurigarum partem ex locis sæpe difficilissimis a Communitatibus mitti solere, quibus quidem *pretio vecturæ* dari solito, vivere non valentibus, Communitates a quibus mittuntur reliquum addere, atque istud in *deperdita* ponere debent.

kényelmesebb és olcsóbb a tengelyen történő szállításnál, a kereskedő nemzetek mindig így tartották. Mint a történelem mutatja, e nemzetek nemcsak a természet-től fogva hajózható folyókat használták erre a célra szorgalmasan, hanem inkább mesterséges csatornákat hoztak létre, melyeket gyakran föld alatt, sokszor hegyek átvágásával vagy völgyek elzárásával kapcsoltak össze, semmint hogy csak szeke-rezésre legyenek utalva.

A Sajó lakói ugyanezt tanulhatják saját tapasztalatukból. Istenem, milyen fárad-sággal, mekkora súlyos költségekkel szállítják eladásra szánt áruikat a vásár helyé-re! A közutak akárhányszor járhatatlanok. Ha helyrehozzák, a legközelebbi eső tönkreteszi. Kiváltképpen akik tavasszal és ősszel kénytelenek utazni, küszködnek sárral, piszokkal egyaránt, és gyakran még a jószáguk és a maguk egészségét is kockáztatják. Akik szekereznek, nemcsak az állatokról és a kocsikról való gondos-kodás napról napra nehezebbé válását tapasztalják, hanem már az útiköltségeket sem bírják viselni, ezért a szállításért szertelen nagy árat követelnek. Akik kocsist akarnak bérelni, hol az utak és az időjárás alkalmatlansága, hol az igás jószág el-hullása miatt senkit sem találnak, és így nem juthatnak el megfelelő időben a vásár helyére. Ugyanezek a kereskedők arra kényszerülnek, hogy a szállítás szerfelett nagy árat megadják a fuvarosoknak, és a szállítási díjat a portéka már egyébként is drága árához toldják, úgy hogy a fentebb említett általános drágaság fő oka éppen a kizárólag tengelyen történő áruszállítás. Mennyit csökkenne az ár errefelé, ha a Sajó vidékének lakói a folyót hajózásra akarnák és tudnák használni! Akkor a ko-csikra és igás állatokra fordítandó költségek csökkennének, az igavonó állatok elhullása nem jelentene akadályt, a járhatatlan utak sem okoznának nehézségeket. Ősszel és tavasszal, amikor a szekérutak tele vannak akadállyal, kényelmesen utaznának a bővizű Sajón le- és felfelé. De mindezeket bővebben ki kell fejtenünk.

Tehát a Sajó hajózhatóvá tétele az ország lakóinak nagy hasznára válnék pl. a királyi sószállításban. Azt a sómennyiséget, amelyet Tokaj felől Putnok, majd Gács és a hegyi városok felé szekéren, nagy fáradsággal és költséggel szoktak szállítani, Tokajtól a Tiszán le a Sajó torkolatáig, innen pedig Putnokig árral szemben lehetne szállítani, és ezzel ha utat nem is, de rengeteg költséget és fáradságot lehetne meg-takarítani. Ismeretes ugyanis, hogy ennek a sónak az elszállítására a szekereket és fuvarosokat jórészt a legfélreesőbb községekből szokták küldeni; mivel pedig a fuvarosok a szokásos díjból nem tudnak megélni, azt a küldő községek kénytelenek pótolni, azaz veszteségnek tekinteni.

Commercio illi *domestico* exercendo, quod in partibus *Cis* et *Trans Tibiscanis* obtinet et obtinere possit, si quis huiusmodi fluviorum præter *Tibiscum*, *Sajo* certe omnium commodissimus est. *Colligatis* et connectit *superiores Oras* cum *inferioribus* et has cum illis. Cum in *Tibiscum* exoneretur, aditum ad omnes illas partes aperit, quas iste, et in eum labentes *Amnes*, *Samossius* nimirum *Crysius*, *Marissusque* aliiunt, immo cum ipsa *Danubio* fluviorum *Europæ* principe, *Accolas* suos connectit.

Ex his, *Gömöriensibus*, apud quos *Sajo* et oritur, et navigabilis evadit, cum *tota Ungaria*, immo et cum *Illirico* ejusdem, commercium intercedit. Nam primo quidem cum regio hæc sit *patria ferri*, hujus *ingentem copiam*, in *Officiis* plus minus *centum procusam*, in omnes partes spectatim *Pesthinum*, *Ketskementinum*, *Ágriam*, *Szolnokum*, *Szegedinum*, ad *Bekeßiensis*, *Magno* — *Varadinum*, *Debreczinum* ad *Oppida Hajdonicalia*, *Nyiredhazium*, *Tokainum*, *Miskolczinum*, *Vacziám*, *Levám* &c. evehunt: ad eadem fere loca etiam *chartam in Fabricis* novem præparatam effertunt. *Questus lintei*, *Processui superiori* cum *Rascianis* intercedens, *Gömöriensis* cum *Illirico* connectit. Denique insignis *copia asserum*, *scandalarum* et omnis generis *lignearum* et *fictilium utensilium*, *Slavos* harum partium cum *Magyaris* inferioribus ligat.

Iidem *Gömöriensis*, imprimis partium superiorum *Incolæ* permulta invehere ooguntur. Nam cum frumenti quo ad victum egent, vix *dimidium* domi producant, alterum tantum vel etiam *duas tertias* ex partibus *Cis* et *Trans Tibiscanis* advehere necessum habent. Inferunt præterea, *salem*, *pecus*, *macello* et *jugo destinatum* *laridum*, *adipem*, *pisces*, *mella*, *ceram*, *vinum*, *pultes millii*, *nicotianam*, et *sexcenta* alia, ut *merces* usibus ditiorum inservientes, *taceamus*.

In omni isto, *passivo* et *activo* commercio, nostris, *solo axe* uti consueti, *magnum vecturæ pretium* solvere debent. *Centenarius ferri Pesthinum* aut *Debreczinum* olim devecti, *Xferis* 51 aut ad summum uno *Rifloreno* *Xf. 15* redimebatur: Simile fuit, *duarum Debreczino* advectarum *Poloniensium* *metretarum* frumenti, *præmium*. Nunc *Rhenani tres aut quatuor* pro onere similis gravitatis, deponendi, quantum relate ad priora tempora, *pretii discrimen*, inducere debent! Certe qui tam caro aurigam solvit in his quæ evehit ac invehit, *pretium vecturæ vecipere*, præterea etiam *lucellum* aliquod habere cupit, proinde omnia caro æstimare debet. Hæc *dura necessitas*, *Sajone* a *Gömöriensibus* navigato evanesceret aut minueretur.

Hoc eodem medio, alteri etiam malo obex poneretur. Fit scilicet non raro,

Annak a hazai kereskedelemnek a folytatására, amely a Tiszán inneni és túli területeken fennáll és fennállhat, a Tisza mellett valamennyi folyó közül bizonynyal a Sajó a legalkalmasabb. Ez a folyó köti és kapcsolja egybe a Felvidéket az Alfölddel, és viszont. Mivel a Tiszába ömlik, utat nyit mindazokhoz az országrészekhez, amelyeket az (a Tisza) és a beléömlő folyók, ti. a Szamos, a Kőrös és a Maros nyaldosnak, sőt Európa legnagyobb folyójával, a Dunával is összeköti lakosait.

Ezek közül a gömöriek, akiknél a Sajó ered és hajózhatóvá válik, egész Magyarországgal, sőt még annak illíriai részeivel is kapcsolatban állnak. Mivel ez a vidék a vas hazája, mintegy száz hámorban kovácsolt vasáru tömegét minden országrészbe, de különösen Pestre, Kecskemétre, Egerbe, Szolnokra, Szegedre, Békésre, Nagyváradra, Debrecenbe, a hajdúvárosokba, Nyíregyházára, Tokajba, Miskolcra, Vácra és Lévára stb. szállítják, ugyanezekre a helyekre a kilenc papírmalomban előállított papírárut. A Felvidéknek a rácokkal fennálló vászonkereskedelme a gömörieket az illír vidéken élőkkel kapcsolja össze. Végül is a gerendák, zsindelyek, mindennemű fa- és cserépárak bősége kereskedelmi kapcsolatot teremt a vidék szláv lakói és a lejjebb lakó magyarok között.

Ugyanezek a gömöriek, de különösképpen a felsőbb részek lakói arra kényszerülnek, hogy sokféle dolgot hozzanak is be. Mivel a táplálkozáshoz szükséges gabonának alig felét termelik meg otthon, a hiányzó mennyiséget, vagyis kétharmadot kénytelenek a Tiszán inneni és túli részekről odaszállítani. Hoznak be ezenkívül sőt, marhát, a húspiacra és a szekerek zsírozására szolgáló szalonnát, illetve faggyút, halat, mézet, viaszt, bort, köleskását, dohányt és még sok más árut, hogy a tehetősebbek igényeit kielégítő holmikról ne is beszéljünk.

Mindebben az aktív és passzív kereskedelemben a mieink megszokták, hogy csak szekerezzenek, és így a szállításért nagy árat kénytelenek fizetni. Egy mázsá Pestre vagy Debrecenbe szállított vasért általában 51 krajcárt, vagy legfeljebb 1 forint 15 krajcárt kaptak: ugyanennyi volt az ára két pozsonyi mérőnyi,¹¹ Debrecenből odaszállított gabonának. Mostanában ugyanennyi súlyú gabonáért 3 vagy 4 rénes forintot¹² kell fizetni: micsoda árkülönbség a korábbi időkhöz képest! Bizony, aki kivitelben vagy behozatalban ilyen drága fuvarat fizet, a szállításnak az árát szeretné visszakapni, és ezen kívül valamicske hasznot is szerezni, ezért kénytelen mindent drágán adni. Ez a szigorú kényszerűség megszűnne vagy csökkenne, ha a gömöriek hajóval járnak a Sajót.

Ugyanezzel az eszközzel egyéb bajokat is meg lehetne akadályozni. Gyakorta megesik errefelé,

¹¹ A pozsonyi mérő 1808-ban: 53,72 l ill. 40,29 kg. BOGDÁN, *i. m.*, 98.

¹² A rénes (rajnai) forint 60 krajcárral egyenértékű.

ro. ut propter *tempestatum et viarum incommoda*, imprimis vere et autumnō, isthic obtinentia, qui aurigantur et mercantur, nullorum pedem movere possint. Hoc in casu sit, ut etiam existente notabili omnium victualium copia, partes regionis minus *accessibiles, defectum et tantum non Famem* patiantur. *Sajone navigabili existente*, defectui tali locus non esset, quippe qui vere et autumnō, vis imperviis existentibus, aquis maxime abundans, transpositioni rerum commodissimus evaderet.

Eidem Jurisdictioni *Gömöriensi* est etiam cum *Borsodiensi* ac huic cum illa, *peculiaris*, præter jam indicatam, necessitudo, ex *cultura, fossilium enata*. Sunt nimirum *Borsodiensibus*, regiae in *Dédés* et in *Dios-Györ*, *ferri officinae* ejusdem metalli, *Gömöriensibus* utentes. *Isdem Borsodiensibus* sunt etiam *Sylvæ* quibus *penuria* carbonum *Gömöriensibus* Officinas tantopere premens, sublevari posset. Sed et *fossiles carbones* cum apud *Borsodienses* tum etiam ipsos *Gömöriensibus* partium inferiorum, habentur. Quæso quantum *cultura ferri*, utrobique *promoveretur* si beneficio *Sajonis, Dédésiensis* et *Dios-Györiensis*, mineras ferri a *Gömöriensibus*, *ist* autem *carbones, ordinarios et fossiles* a *Borsodiensibus* accipere possent. Manus manum si lavet, utraque pura evadit.

Neque *Scepusiensis, Liptoviensis, Zolienis*que, *Commodis ex Sajone navigabili reddito*, fluentibus carerent. Hi enim in foris *boariis Frumentariisque, Rima-Szombath, Jolsva* et *Rosnyo* Oppidorum, *frequentes esse*, atque in iis *pecus, frumentum, vinum, nicotianam* et alia victualia *mercari solent*. *Pretio transpositionis*, per navigationem *Sajonis leviori reddito*, isti etiam *minori omnia emerent*.

Hæc sunt, quæ propositi thematis memores, scribere volumus potuimus. Quæ porro, *Sajonis navigabilis reddendi causa* facienda, et quibus *mediis* ad finem obtinendum utendum foret, aliis exponenda relinquimus. Sufficiat nos *Accolas* fluenti hujus, ad insigne Dei, et huic subjectæ naturæ beneficium in eodem collocatum, *adventos reddere voluisse*. *Isdem si finem habere voluerint, media* etiam ad eundem ducentia, *velint* ne difficultates se obicientes *curent*, necesse est. Omnia conando, docilis solertia vincit. Atque ita si cogitaverimus implebitur illud: *omnia jam fient, fieri quæ posse negamus*.

hogy a kocsizók és kereskedők az utak állapota és az időjárás okozta, elkerülhetetlen kényelmetlenség miatt, elsősorban tavasszal és ősszel sehová sem tudnak mozdulni. Ilyenkor történik meg az, hogy bár mindenféle élelem van bőven, a vidék kevésbé megközelíthető részei hiányt szenvednek, csaknem éheznek. A Sajó hajózhatóvá tételével nem lenne olyan hely, amely szűkölködne élelemben, hiszen tavasszal és ősszel, amikor járhatatlanok az utak, a bővizű folyó nagyon is alkalmas az áruk szállítására.

Ugyanennek a gömöri megyének a borsodival, és viszont – a már említetten kívül – különleges, a bányaművelésből eredő kapcsolata is van. Borsod megyében vannak, Dédesben és Diósgyőrben (királyi birtokban) vas- és fémkohók, amelyek a gömöri vasércet dolgozzák fel. Vannak erdeik is, melyekkel enyhíthető lenne a gömöri műhelyeket sújtó szénhiány. De van szénük is, amelyet részint Borsodban bányásznak, részint Gömör lentebb fekvő vidékein. Kérdezem, hogy a vasművelést mennyire mozdítaná elő, ha a Sajó jóvoltából a dédesiek és a diósgyőriek a vasércet a gömöriektől, amazok pedig a természetes (égetett) és bányászott szenet a borsodiaktól kaphatnák. Ha kéz kezet mosna, mindkettő tiszta lenne.

És nem nélkülöznék az ismét hajózható Sajóból eredő jótéteményeket a szepeziek, lipatóiak és zólyomiak sem, akik Rimaszombat, Jolsva és Rozsnyó városok marha- és gabonavásárain gyakran megjelennek és ott igásállatot, gabonát, bort, dohányt és egyéb élelmet vásárolnak. Ha a szállítási költség a Sajó igénybevétele során csekélyebb lenne, azok is mindent olcsóbban vásárolhatnának.

Előterjesztésünkben ezekről akartunk és tudtunk írni. Annak kifejtését, amit a Sajó hajózhatóvá tétele érdekében kell tenni, és hogy evégből milyen eszközöket kellene igénybe venni, másokra hagyjuk. Mi csak figyelmeztetni akartuk e folyó vidékének lakosait arra a jótéteményre, amelyet Isten és teremtet világa ebbe a folyóba rejtett. Ha célt akarunk érni, szükséges, hogy gondoskodjunk az ehhez vezető eszközökről, és ne a mutatkozó nehézségeket nézzük. Mindent meg kell kísérelnünk, akkor győz a tanulékony leleményesség. És ha így gondolkodunk, teljesülni fog: minden megvalósulhat, aminek megvalósíthatóságát tagadjuk.

HELYSÉGNÉVJEGYZÉK

A helységnévjegyzék a Bartholomaeides szövegében előforduló helységneveket tartalmazza. Megadjuk annak a vármegyének (vm.) a nevét, amelyhez a települések 1913-ban (tehát nem 1808-ban!) tartoztak. A nem a mai Magyarország területére eső települések esetén megadjuk mai hivatalos elnevezésüket és az országot, amelyben találhatóak. Az ország nevét a következő rövidítések jelölik:

RO Románia

SK Szlovákia

Abafalva (Gömör-Kishont vm., Abovce, SK)

Ajnácskő (Gömör-Kishont vm., Hajnáčka, SK)

Annafalva (Gömör-Kishont vm., Hanková, SK)

Békés (Békés vm.)

Beretka *lásd* Beretke

Beretke (Gömör-Kishont vm., Bretka, SK)

Betlér (Gömör-Kishont vm., Betliar, SK)

Buda (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.)

Csík-szentkirály (Csík vm., Sîncrăieni, RO)

Debrecen (Hajdú vm.)

Dédes (Borsod vm.)

Diósgyőr (Borsod vm.)

Dobsina (Gömör-Kishont vm., Dobšiná, SK)

Dubicsány (Borsod vm.)

Eger (Heves vm.)

Feketelehota *lásd* Szabados

Felsősajó (Gömör-Kishont vm., Vyšná Slaná, SK)

Fülek (Nógrád vm., Fil'akovo, SK)

Gács (Nógrád vm., Halič, SK)

Gede *lásd* Várgede

Gömör *lásd* Sajógömör

Hangony (Gömör-Kishont vm.)

Hankova *lásd* Annafalva

Hídvég *lásd* Sajóhídvég

Jánok *lásd helyesen* Jánosi

Jánosi (Gömör-Kishont vm., Rimavské Janovce, SK)

Jolsva (Gömör-Kishont vm., Jelšava, SK)

Kaza *lásd* Sajókaza

Kecskemét (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.)

Kesznyéten (Zemplén vm.)

Köröm (Zemplén vm.)

Krasznahorka *lásd* Krasznahorkaváralja

Krasznahorkaváralja (Gömör-Kishont vm., Krásnohorské Podhradie, SK)

Lénártfalva *lásd* Sajólénártfalva

Léva (Bars vm., Levice, SK)

Lőcse (Szepes vm., Levoča, SK)

Martonháza (Gömör-Kishont vm., Ochtiná, SK)

Méha *lásd* Méhi

Méhi (Gömör-Kishont vm., Včelince, SK)

Miskolc (Borsod vm.)

Murány *lásd* Murányalja

Murányalja (Gömör-Kishont vm., Muráň, SK)

Nagyvárad (Bihar vm., Oradea, RO)

Nyíregyháza (Szabolcs vm.)

Ochtina *lásd* Martonháza

Pelsőc (Gömör-Kishont vm., Plešivec, SK)

Pest (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.)

Putnok (Gömör-Kishont vm.)

Ragály (Gömör-Kishont vm.)

Ratkó (Gömör-Kishont vm., Ratková, SK)

Redava *lásd* Sajóréde

Rimaszécs (Gömör-Kishont vm., Rimavská Seč, SK)

Rimaszombat (Gömör-Kishont vm., Rimavská Sobota, SK)

Rozsnyó (Gömör-Kishont vm., Rožňava, SK)

Runya (Gömör-Kishont vm., Rumince, SK)

Sajógömör (Gömör-Kishont vm., Gemer, SK)

Sajóhídvég (Zemplén vm.)

Sajókaza (Borsod vm.)

Sajólénártfalva (Gömör-Kishont vm., Lenartovce, SK)

Sajópüspöki (Gömör-Kishont vm.)
Sajóréde (Gömör-Kishont vm., Rejdová, SK)
Szabados (Gömör-Kishont vm., Čierna Lehota, SK)
Szabatka (Gömör-Kishont vm., Sobôtka, SK)
Szeged (Csongrád vm.)
Szikszó (Abaúj-Torna vm.)
Szolnok (Jász-Nagykun-Szolnok vm.)
Szomolnok (Szepes vm., Smolník, SK)
Szuha *lásd* Szuhakálló
Szuhakálló (Borsod vm.)

Tajti (Gömör-Kishont vm., Tachty, SK)
Tokaj (Zemplén vm.)

Vác (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.)
Várgede (Gömör-Kishont vm., Hodejov, SK)
Velkenye (Gömör-Kishont vm., Vlkyňa, SK)